

Кредитна кооперація як елемент фінансової системи розвинутих країн

Чижевська М.Б., к.е.н., доцент

Анотація: Автором представлений аналіз становлення та організаційна структура системи кредитної кооперації розвинутих країн.

Ключові слова: Кооператив, кредитна кооперація, кооперативна система.

I. Вступ Національні системи кредитної кооперації розвинутих країн світу пройшли багаторічний еволюційний розвиток. Їх сучасна організаційна структура та механізм функціонування має низьку особливостей, однією з яких є виконання нетрадиційних операцій та послуг і швидке проникнення на фінансовий ринок, де головним посередником залишаються банківські установи.

II. Постановка завдання Найбільш активно вивченням даного питання займалися В.Гончаренко, В.Мартинів, В.Наумов, Л.Попова, Ю.Пахомов та інші вчені-економісти. З моменту їх досліджень пройшов певний проміжок часу, однак актуальності питання не тільки не втратило, але, навпаки, потребує більш детального вивчення.

Аналіз досвіду створення та успішної діяльності кредитних кооперативних установ розвинутих країн дозволить визначити шляхи удосконалення та виробити практичні рекомендації для вітчизняної системи кредитної кооперації.

III. Результат В світі не існує еталонної схеми, за якою будуються системи кредитної кооперації. Соціально-економічна структура суспільства, архітектура банківської системи, державна політика у відношенні малого і середнього підприємництва – це і багато іншого визначають якою в дійсності може бути вказана система. Функціонально на сьогоднішній час в світі склалися (за сферою діяльності) три типові моделі систем кредитної кооперації: та, що орієнтована на надання споживчого кредиту своїм членам; кооперація, яка діє в суворо обмеженій сфері господарської діяльності; універсальна модель

кредитної кооперації, в котрій всі ланцюги обслуговують будь-які форми руху капіталу в сфері дрібного і середнього підприємництва, незалежно від її галузевої та іншої приналежності.

Становлення кредитної кооперації в **Канаді** розпочалося раніше, ніж в Америці, приблизно на 10-15 років, однак пізніше, ніж в Російській імперії. Кооперативний кредитний рух зародився з заснування народних кас в провінції Квебек, що на початку ХХ ст. була менш промислово розвиненою. На той час серед галузей народного господарства превалювало сільське господарство. Населення Квебека представляло етнічну, мовну і релігійну меншість, тому зазнало економічної та соціальної дискримінації. Ці обставини зіграли суттєву роль в процесі формування руху народних кас, який з самого початку мав яскраво виразний націоналістичний характер. Фундатором та ідейним натхненником цього руху став відомий громадський діяч Альфонс Дежарден.

Основними членами народних кас ставали фермери, ремісники, дрібні торгівці. Перша каса була заснована в 1900 році. За наступні шість років їх було створено лише три. Повільні темпи розвитку, скоріш за все, пов'язані з тим, що за відсутності спеціального законодавства спроби їх створення закінчувалися невдало. Тільки в 1906 році приймається Закон провінції Квебек. Кооперативний рух «Дежардену» розвивався шляхом саморегулювання, стандартизації та централізації [2]. Вже з початку 20-х років запроваджується система регулярної обов'язкової інспекції кас силами їх власних об'єднань.

У 1932 році регіональні союзи кас отримали право санкціонувати будь-яке зовнішнє розміщення коштів каси. В 1971 році Законом Квебека про Федерацію (пізніше Конфедерацію) за «Дежарденом» закріплені права органу саморегулювання у відношенні регіональних федерацій. Процес створення системи саморегулювання завершився в 1980 році створенням Корпорації резервних фондів – інститутом обов'язкового страхування депозитів членів кас у розмірі до 60 тис. канадських доларів [2]. Законом про каси 1993 року вводиться обов'язкове членство кас в регіональних федераціях.

Формування фінансової інфраструктури кооперативного руху у Квебеку розпочалося зі створення страхової компанії. Однак зосередженням фінансової моці руху «Дежарден» є не страхова компанія, а федерації, де акумулюються обов'язкові резерви (5% від суми зобов'язань), а також вільні грошові залишки кас. З федерацій кошти надходять у Конфедерацію і різноманітні кооперативні та корпоративні структури, які засновані Конфедерацією – банки, інвестиційні, брокерські, страхові установи. Дана система взаємопов'язаних кооперативних фінансових інститутів і встановлені механізми їх взаємодії дозволяють більш ефективно використовувати грошові кошти членів народних кас. Концентрація залишків вільних коштів кожною з кас в централізованих структурах одночасно гарантує доступ до кредитних ресурсів з коштів центральної каси при виникненні підвищеного попиту на позики, забезпечує економію трансакційних витрат і сприяє виникненню кумулятивного фінансового ефекту. До здійснення фінансових операцій не залучаються фінансові посередники, тому додатковий дохід або зекономлені витрати залишаються в розпорядженні системи. Крім того, частка фінансових ресурсів не виходить на зовнішній, по відношенню до руху, ринок. В такий спосіб народні каси вносять значний вклад в економічний розвиток провінції.

Сьогодні кооперативна кредитна система Канади складається з двох автономних кооперативних систем: англомовної системи кредитних спілок та франкомовної системи народних кас «Дежардена» провінції Квебек. Кожен третій мешканець Канади (4,2 мільйони осіб або 29,3% населення) є членом кредитної спілки чи народної каси [1]. Система кооперативних народних кас «Дежарден» в провінції Квебек потужніша, ніж всі діючі тут приватні банки разом взяті та виступає самим крупним приватним роботодавцем провінції.

В Канаді 968 кредитних спілки, котрі мають 1967 місцевих відділень та філій і 1480 кооперативних народних каси, які сконцентрували 100,4 млрд.дол., що складає 13% активів всіх суб'єктів фінансового ринку Канади. В першій половині 1990-х років вони акумулювали 15% депозитних вкладів, забезпечили надання своїм членам 17% іпотечних і 14% споживчих кредитів, а також майже

повний перелік різноманітних банківських послуг. За організаційною структурою, фінансово-господарським механізмом діяльності та набором фінансових послуг кредитні спілки майже не відрізняються від американських.

Кредитні спілки в межах провінції об'єднані в центральні – регіональні асоціації кредитних спілок. Існує 9 провінційних централей: Центральні кредитних спілок Британської Колумбії, що включає 100 спілок, до яких входить 1,3 млн. членів; Центральні кредитних спілок Альберти – об'єднує 87 спілок та 427 тис. членів; Центральні кредитних спілок Саскачевану – 167 спілок та 558 тис. членів; Манітоби – 75 спілок та 361 тис. членів; Онтаріо – відповідно 417 тис. та 1,4 млн., Нового Брунсуіку – 26 та 75 тис.; Прайнедвард Ісланду – 10 та 44 тис., Нової Шотландії – 69 та 172 тис.; Ньюфаундленду – 17 кредитних спілок та 34 тис. членів [1]. Через центральні кредитні спілки здійснюються майже всі фінансові операції (електронні платежі, підтримання ліквідності та ін.), навчання персоналу тощо. Провінційні центральні кредитних спілок у 1953 році створили Центральні кредитних спілок Канади, як національну фінансову асоціацію для кредитних спілок, завданням якої було підтримання ліквідності та надання своїм членам - провінційним централям різноманітних фінансових послуг. В 1977 році, коли була реорганізована Канадська національна асоціація кредитних спілок, центральні перебрала всі її нефінансові функції.

Сьогодні центральні виконують розширені функції. Вона має широкі повноваження у сфері розвитку кредитних спілок. Через неї здійснюється доступ до національної та міжнародної системи АТМ, електронні платежі. Вона підтримує зв'язки з національними та міжнародними кооперативними системами, урядовими колами, здійснює лобістську діяльність та ін.

Для виконання трастових операцій в Канаді створена кооперативна трастова компанія. Послуги такого виду надаються через кредитні спілки їхнім членам, а також через 10 офісів компанії.

Групи CUMIS та "Кооператори" надають широкий спектр страхових та нефінансових послуг кредитним спілкам, іншим фінансовим кооперативам та

їхнім членам через свої офіси, які відкриті в 30 канадських містах (CUMIS) та 12 діючих по всій Канаді компаній ("Кооператори"). Група надає послуги зі страхування життя, майна, автомобілів, страхуванню від нещасних випадків, пожеж, лізингові, маркетингові, рекламні послуги, поради з інвестування, управління власністю, обробки інформації. Ці дві групи розробили спеціальні страхові продукти для кредитних спілок.

Особливістю руху «Дежарден» є те, що в ньому відсутній ряд первинних принципів кооперації, зокрема це стосується автономії кас. Вони не можуть існувати самостійно, оскільки це заборонено законом. На рівні кас відсутнє самоуправління, всього 37% сукупних активів кас розміщується в позиках пайовиків, інші розміщуються в надбудівельній структурі руху «Дежарден». Ця особливість обумовлена також тим, що народні каси відносяться до банківських установ. Крім того, рух народних кас «Дежарден» відокремлено, він не входить до Всесвітньої Ради кредитних спілок.

В сучасних умовах, коли з метою зменшення взаємної конкуренції, зниження адміністративних витрат і збільшення дохідності відбувається об'єднання банків (Бенк оф Монреаль і Роял Бенк оф Канада, Торонто Домініон і Канадіан Імперіал Бенк оф Комерс), в периферійних районах зменшується кількість філій цих банків. Це створює труднощі в фінансовому обслуговуванні населення, знищує джерела отримання кредитів з одного боку, а з іншого – це відкриває можливості для розширення діяльності кооперативних фінансових структур.

Членом кредитного кооперативу може стати будь-який мешканець місцевості або особа, що займається певним видом діяльності, якщо кооператив організується за професійною ознакою. За кількістю пайовиків обмежень не існує. Крім фізичних, ними можуть бути також юридичні особи, які мають додержуватися двох обмежень: у складі підприємств не більше 15 осіб, а число їх паїв в кооперативі не має перевищувати 25%. Канадські кредитні кооперативи проводять роботу тільки зі своїми членами.

Сфера діяльності і права кредитних кооперативів чітко викладені у федеральному законі. Кредитний кооператив у своєму статуті визначає характер і сферу діяльності, види і обсяги фінансових операцій з консолідації та використання капіталу. В статуті ретельно прописано проведення кожної фінансової угоди, і жодна виконавча особа не має права змінювати встановлені принципи діяльності кооперативу.

Федеральний закон надає міністру фінансів право реєструвати кооперативні фінансові установи, а інспектору міністерства здійснювати контроль діяльності цих установ. Кооперативи зобов'язані проводити зовнішній аудит і представляти фінансові результати своєї діяльності. Якщо всі доходи розподілені поміж пайовиками, то кредитний кооператив не є платником податку на прибуток, однак кожний його член в обов'язковому порядку має сплатити прибутковий податок, виходячи з даних декларації, що представляють будь-які фізичні особи.

Важливою характеристикою канадських кредитних кооперативів є їх життєвість у всіх сферах діяльності, що забезпечується як демократичними принципами організації та управління, так і об'єднуючою мотивацією членів кооперативу поліпшувати соціально-економічне становище, працюючи разом, допомагаючи один одному, надаючи фінансову підтримку.

Декілька років тому в парламенті Канади була створена робоча група з удосконалення кредитної системи країни. За її допомоги було прийнято декілька поправок до відповідних законів, на базі яких Сільськогосподарській кредитній корпорації та кооперативним кредитним союзам було надано право відкривати накопичувальні рахунки та від імені клієнтів проводити розрахунки.

Досвід функціонування канадської кооперативної моделі є досить корисним. Має бути взятий на «озброєння» механізм діяльності системи «знизу-догори», чого, наприклад, немає в американській моделі - єдиній національній фінансовій корпорації, яка фактично виконує роль кооперативного банку. Заслуговує на увагу система нагляду за діяльністю

кредитних кооперативів в особі Міністерства фінансів, а не спеціального державного відомства, як в деяких інших країнах.

Створення кредитної кооперативної системи в **Америці** розпочалося з сільської місцевості, оскільки саме сільські мешканці складали найбільшу питому вагу всіх мешканців Сполучених Штатів. Американська сільська кредитна кооперація зародилася на початку ХХ ст., тобто набагато пізніше, ніж в Європі, включаючи і Російську імперію. Створена у 1908 році, за розпорядженням Президента США Теодора Рузвельта, комісія зі справ сільських районів, дійшла висновку, що комерційні банки країни практично не надають доступних кредитів на придбання ферм, техніки, обладнання, а також на поповнення обігових коштів для виробництва сільськогосподарських культур і розведення худоби. Тому, в 1916 році за ініціативою Конгресу США, відповідно до Федерального акту про фермерські позики, створюється система кредитування фермерів. Основні принципи її формування були запозичені з німецького та російського досвіду створення кредитних асоціацій та товариств. Було вирішено, що на першому етапі система має розвиватися за активною підтримкою Уряду, який надав на її створення довгострокову позику в сумі 125 млн.дол.США. Система кредитування фермерів представляє собою спеціалізовану кредитну систему, яка функціонує на кооперативних принципах і всі її структурні підрозділи (установи) несуть солідарну та субсидіарну відповідальність.

У 1933 році Конгрес США окремим Законом про фермерське кредитування надав право Асоціаціям виробничого кредитування видавати коротко - і середньострокові кредити безпосередньо фермерам і власникам ранчо. Одночасно для кооперативів створюються 13 банківських установ. В цьому ж році за розпорядженням Президента створюється Адміністрація зі справ фермерського кредиту для контролю за діяльністю банків та Асоціацій.

Згодом розширюються повноваження Системи кредитування фермерів, Законом про фермерський кредит 1971 року Конгрес включив до переліку послуг кредити на купівлю сільських будинків, лізингові послуги, міжнародне

кредитування і кредитування сільських комунальних послуг. Вже протягом 1985-1987 рр. Конгрес затверджує цілу низьку поправок і доповнень, що, перш за все: зробили Адміністрацію зі справ фермерського кредиту повністю незалежним органом нагляду; затвердили стандарти капіталу на основі рівня ризику у розмірі 7% для основного капіталу; створили страховий фонд за рахунок щорічних внесків банків; заснували Федеральну фондову корпорацію фермерського кредиту [2].

У 1980-і роки Система кредитування фермерів пережила достатньо складну кризу, причиною котрої стали низька факторів, головними з яких вважаються: поєднання більш високих процентних ставок за позиками, більш низьких цін на товари та значні витрати фермерів на виробництво. Система опинилася під вагою великої кількості проблемних позик, забезпечених землею, вартість якої в багатьох випадках була нижчою, ніж в той час, коли її приймали в якості застави. Крім того, багато порядних позичальників вийшли з системи і перейшли на обслуговування до комерційних банків. Дотримання принципу «солідарної та субсидіарної відповідальності» вимагало від успішно працюючих кредитних установ ділитися своїми коштами з більш слабкими по всій країні.

В наш час Система кредитування фермерів має ієрархічну структуру, що складається з: Федеральної корпорації з фінансування банків, 7 банків та 111 асоціацій позичальників. Локальні асоціації поділяються на 4 типи:

- Федеральні земельні банківські асоціації (Federal Land Bank Associations);
- Асоціації виробничого кредитування (Production Credit Associations);
- Федеральні земельні кредитні асоціації (Federal Land Credit Associations);
- Асоціації з сільськогосподарського кредитування (Agricultural Credit Associations).

Діяльність 7 банківських установ для кооперативів (AgAmerica/Western – FCB; AgFirst Farm Credit Bank; AgriBank – FCB; Cobank; Farm Credit Bank of Texas; Farm Credit Bank of Wichita; St.Paul Bank) розповсюджується на значній території країни. Їх активи перевищують 84 млрд.дол.США [2]. В 1999 році

відбулося злиття одного з великих кооперативних банків Cobank з банком St.Paul Bank. Після цього активи Cobank склали 20 млрд.дол.США, кредитний портфель -17,8 млрд.дол.США, а власний капітал – 1,7 млрд.дол.США.

AgriBank – FCB також є одним з великих банків фермерської кредитної системи. Його активи у 1999 році склали 21,2 млрд.дол.США, кредитний портфель – 17,3 млрд.дол.США, а власний капітал – 3,1 млрд.дол.США.

Структура кредитного портфелю Системи кредитування фермерів на 1 січня 2002 року була представлена наступним чином: кредити на купівлю нерухомості (строк 15-30 років) – 46%; на придбання техніки та інших засобів виробництва (1-7 років) – 26%; на розвиток міжфермерської кооперації (5-10 років) – 15%. Загальний розмір цього портфелю складав 170 млрд.дол.США. Для порівняння, якщо це взагалі коректно, у 2006 році в Україні структура кредитного портфелю кредитних спілок була представлена: споживче кредитування – 50%; бізнес-кредитування – 14%; фермерське та агрокредитування – 3%; іпотечні кредити – менше, ніж 8%.

Протягом 1987-2002 рр. показники діяльності Системи кредитування фермерів значно змінилися (табл.1).

Таблиця 1

Основні структурні складові та показники діяльності Системи кредитування фермерів

Складові Farm Credit System	Роки	
	1987	2002
Банки	37	7
Асоціації	387	111
Показники	44,0	37,5
Частка фінансового сільськогосподарського ринку, %		
Прострочена заборгованість, %	5,2	0,6
Втрати за позиками, млн. дол.	488	45

Джерело: [2]

Згідно даних таблиці відбулися процеси концентрації як банківського капіталу в самій системі, так і скорочення числа асоціацій. Трансформація системи дозволила подолати такі недоліки, як відсутність єдиних стандартів для всіх округів, скоротити адміністративні витрати. Після кризи Система

кредитування фермерів спромоглася збільшити кредитний портфель, а головне, значно поліпшити його якість. Цьому сприяли інституційні перетворення в системі.

Сьогодні під егідою Системи кредитування фермерів функціонує декілька організацій:

- Федеральна сільськогосподарська залогова корпорація (The Federal Agricultural Mortgage Corporation – Farmer Mac);

- Федеральна фондова корпорація фермерського кредиту (The Federal Farm Credit Banks Funding Corporation);

- Корпорація з надання інформаційних, маркетингових послуг і навчання (Farm Credit Financial Partners, Inc.);

- Корпорація з кредитування лізингових операцій (The Farm Credit Leasing Services Corporation). Метою її діяльності є фінансове забезпечення лізингових операцій в Системі кредитування фермерів;

- Бюро сприяння системі фермерського кредиту (The Farm Credit System Assistance), яке здійснює виконання програми фінансового сприяння організаціям Системи кредитування фермерів;

- Корпорація фінансової підтримки Системи кредитування фермерів (The Farm Credit System Financial Assistance Corporation), яка функціонує на основі 15 - річної гарантії, що видана урядом США для цільової підтримки фінансових інститутів в Системі кредитування фермерів [Пахомов].

Для підтримки життєздатності Системи кредитування фермерів була створена Адміністрація фермерського кредитування (FCA). До її складу входить Рада директорів з 3 осіб, котрі призначаються Президентом США і затверджуються Сенатом. Строк їх повноважень складає 6 років. FCA налічує 256 співробітників, 50% яких є аудиторами, і виконує наступні функції: проведення перевірок окружних банків і місцевих асоціацій з метою виявлення кредитного та інституціонального ризиків; за необхідності розробляє коригуючі дії та примушує до їх виконання; розробляє норми та інструкції; забезпечує дотримання нормативів та інструкцій, а також інших правових норм,

що стосуються кредитування; розробляє статuti кредитних установ і вносить до них поправки; проводить аналіз юридичних питань і допомагає у вирішенні судових суперечок.

Інспекційні відділення FCA, що розташовані в декількох штатах (Мінесота, Техас, Колорадо, Каліфорнія, Вірджія) здійснюють безперервний контроль за діяльністю установ Системи кредитування фермерів, застосовуючи віддалений моніторинг фінансової та кредитної діяльності, а також проводять періодичні перевірки безпосередньо на місцях. Вони присвоюють кожній кредитній установі Системи категорію рівня ризику за п'ятибальною шкалою, виходячи з сильних (слабких) ознак капіталу, якості активів, управління, доходів і ліквідності за системою CAMEL.

Американські інвестори вже давно по достоїнству оцінили ефективність і надійність системи кредитної кооперації та її гарантії повного повернення всіх позичених коштів. Це призвело до вже традиційної досить низької вартості фінансових ресурсів, оскільки репутація Системи кредитування фермерів створювалася протягом багатьох років. Показовими також є результати соціологічного дослідження, проведеного журналом *American Banker*, в процесі якого визначалась задоволеність клієнтів послугами різноманітних фінансових установ. Кредитні спілки зайняли перше місце. 72% опитаних членів кредитних спілок задоволені їх послугами, а 38% стверджують, що якість надання послуг поліпшилась. В той самий час, послугами банків задоволено 61% клієнтів, а ощадних установ - лише 55% [1].

Не дивлячись на те, що Уряд США не виступає гарантом облігацій Системи кредитування фермерів, він зацікавлений в розвитку кредитних кооперативів і наданні коштів безпосередньо Системі, оскільки в періоди найбільших утруднень саме Система кредитування фермерів виступає джерелом довіри на фінансовому ринку. І це при тому, що зазвичай Система кредитування фермерів не залучає кошти населення або своїх членів. Окремі спроби її ощадної діяльності викликали бурне протистояння з боку

комерційних банків та Американської банківської асоціації, котра розцінює роботу з заощадженнями громадян виключною функцією банків.

Таким чином, можна свідчити, що американська модель кредитної кооперації має достатньо велику кількість професійних учасників, і формувалася тривалий проміжок часу за активної підтримки держави. Подібний сценарій розвитку в нашій країні навряд чи можливий, головною причиною цього є відсутність значного стартового капіталу з боку держави. Хоча не можна не відмітити, що окремі технологічні елементи американської моделі сьогодні успішно запроваджуються в практику діяльності сільських кредитних кооперативів країн колишнього СРСР.

Ірландські кредитні кооперативи представляють яскравий приклад поєднання фінансової потужності та широкої популярності зі збереженням основних ознак кооперативного руху. Цей рух для Ірландії достатньо молодий, він зародився в 1958 році, але відразу отримав бурхливий розвиток. Це виразно можна простежити, якщо звернутися до даних таблиці 2, в якій представлений 40-річний період динаміки функціонування кредитних союзів.

Таблиця 2.

Динаміка розвитку кредитних союзів Ірландії

Роки	Кількість кооперативів	Кількість пайовиків	Заощадження, тис.ірл.фунтів	Заощадження на 1 пайовика, ірл.фунти
1958	3	200	0,4	2,1
1969	336	180000	9000,0	50,0
1979	456	435000	111600,0	256,6
1989	509	1007000	654200,0	649,6
1998	536	2200000	2500000,0	1136,3

Джерело: [3]

В кооперативному русі приймає участь близько 36% населення країни. Потягом 8 років він розвивався без відповідного законодавчого забезпечення. Законом 1966 року була визнана змішана державно-громадська схема контролю і регулювання діяльності кредитних кооперативів, що практично вже була складена, і встановлені основні організаційно-фінансові нормативи та

обмеження: максимальні відсотки за позиками; максимальні суми позик і внесків на одного пайовика; спектр допустимих активних операцій, за виключенням іпотечного кредитування; норми обов'язкового резервування та інші. В 1997 році приймається новий закон про кредитну кооперацію. Цей документ охопив всі правові норми, що регулюють діяльність кредитних кооперативів, які раніше були визначені окремими нормативними документами.

Яскравим прикладом бурхливого розвитку кредитної кооперації є кооператив, що знаходиться у м. Деррі, другому за величиною місті Північної Ірландії. Його населення складає 50 тис. мешканців. Близько 40 років тому п'ять чоловік створили в цьому місті кредитний кооператив, розпочавши всього з 10 ірландських фунтів. В наш час кооператив є шостим за величиною в Ірландії, до його складу входять 22 тис. пайовиків, а заощадження еквівалентні 50 тис.дол.США [2]. Причини успіху закладені в задоволенні двох базових і досить простих потреб: необхідності доступу до кредиту і можливості надійного збереження грошових коштів населення. Потреби в дрібному кредитуванні у населення завжди були досить високі, але задовольнялися банківською системою або не в повному обсязі, або просто ігнорувалися, а звідси експлуатувалися лихварями. Ідейним лідером кредитного кооперативу в Деррі був Джон Хьюм, який згодом у 1988 році отримав Нобелівську премію миру.

Ірландська ліга кредитних кооперативів представляє собою достатньо злагоджену організаційну систему (рис.1).

Зазначимо, що з точки зору інституційного розвитку система кредитної кооперації Ірландії розвивається досить бурхливо. В цій системі на рівні кредитних кооперативів переважають споживчі кредити, частка позик на бізнес і сільське господарство в них незначна. Це можна пояснити тим, що членам кредитних комітетів, які є волонтерами, легше оцінювати саму людину і його спроможності виплачувати позику на споживчі потреби, ніж оцінювати ризики підприємницьких кредитів.

Рис.1. Система кредитної кооперації Ірландії

Досвід Ірландії в становленні та розвитку кредитної кооперації корисний для нашої країни саме за механізмом формування кооперативної системи. За короткий термін тут була створена одна з найрозвинених систем кредитної кооперації, як за масштабами впливу на життєдіяльність населення, так і з входження в ринкове середовище.

Функціонування системи кредитної кооперації **скандинавських країн** характеризується налагодженим механізмом дії. Це пояснюється тим, що вона є невід'ємною частиною банківської системи.

Фінансове забезпечення діяльності фермерських господарств у Швеції здійснює Федерація шведських кооперативних банків (Federation of Swedish Cooperative Banks). До складу федерації відноситься компанія Commercial Banking Company (CBC), яка має 388 відділень на території країни. Головною метою компанії є обслуговування фермерських кооперативів і господарств. Основним видом послуг, котрі вони надають більш ніж 80 тис. клієнтів, є короткострокове кредитування. Довгострокове кредитування здійснює дочірня CBC банківська компанія Agro Jordbrucks Kredit AB. Особливістю даної кредитної кооперативної системи є безпосередня участь CBC в якості власника акцій великих переробних компаній.

Датська кредитна кооперація представлена кооперативним банком, який має близько 200 філій, що згруповані в 54 географічних секторах. Сектори контролюються управлінськими радами, які складаються з числа пайовиків з місць. На щорічних загальних зборах філій банку вирішуються не тільки традиційні питання (розгляд і затвердження звітів за минулий рік, вибори складу керівних органів), але й обрання делегатів на загальні збори головної організації, де вони формують комітет представників з 44 членів, який з свого складу обирає 7 членів в спостережну раду банку (4 члена обираються співробітниками банку, 1 призначається урядом). Сформована подібним чином спостережна рада призначає членів правління банку.

В **Австрії** всі кооперативні каси, котрі складають першу ланку, діють як універсальні кредитні установи. Свої взаємовідносини з клієнтами вони будують на довірчій основі. Кооперативні каси добре пристосовані до запитів місцевих ринків, чим і забезпечується ефективність їх діяльності. Однак існує ціла низька функцій, виконання яких нерентабельне або неможливе [2]. Їх бере на себе регіональна ланка – центральна кооперативна каса. Причому роль центральних кооперативних кас в Австрії підвищується завдяки тому, що там діє положення (закріплене у статутах кооперативних кас), відповідно до якого місцеві кооперативні каси повинні користуватися послугами тільки тієї центральної каси, яка знаходиться на їх території. До функцій центральних кооперативних кас відносяться: перерозподілення тимчасово вільних грошових коштів кооперативних кас в межах регіону; здійснення розрахунків між ними; надання кредитів кооперативним касам в тих випадках, коли власних коштів виявляється недостатньо; нагляд за діяльністю кооперативних кас; проведення спільно з головною організацією та спеціалізованими інститутами операцій в інтересах кооперативних кас; консультаційна допомога; підготовка кадрів первинної ланки. Оскільки пайовиками центральних кооперативних кас є як місцеві кооперативні каси, так і різноманітні кооперативні союзи та об'єднання, ці установи з одного боку, виконують функції головної кредитної установи для

місцевих кооперативних кас, з іншої – банку, який обслуговує інші кооперативні підприємства та організації.

Специфіка організаційної та функціональної побудови кредитної кооперативної системи визначає також необхідність зосередження ряду функцій в головній установі. В Австрії це є «Геноссеншафтліхе центральбанк АГ» (ГЦБ). В коло його обов'язків входить: міжрегіональне перерозподілення тимчасово вільних капіталів у межах всієї кооперативної банківської системи; здійснення розрахунків між центральними кооперативними касами; рефінансування центральних кооперативних кас в особливих випадках; обслуговування центральних небанківських кооперативних організацій; участь у діяльності спеціалізованих фінансово – кредитних установ (іпотечних, страхових, лізингових, факторингових та інших); емісія довгострокових зобов'язань; інвестиції в цінні папери і зберігання цінних паперів.

Крім того, ГЦБ є уповноваженим органом для усіх кооперативних банків у відносинах з урядом, іншими банківськими установами країни, перш за все, Центральним банком Австрії, головними організаціями кооперативних кредитних установ за кордоном, на фондовій біржі. Він може самостійно проводити операції на ринку капіталів, надавати посередницькі послуги за кордоном. Крім цього, на ГЦБ покладені такі функції: підготовка і публікація оперативних матеріалів про діяльність кооперативної банківської системи країни; сприяння у зборі та обробці первинної інформації; розробка нових концептуальних підходів в галузі розширення набору небанківських послуг; підготовка кадрів для центральних кооперативних кас.

На основі функціонального розділення праці в системі кредитної кооперації Австрії склалися достатньо ефективні механізми управління ліквідністю, розрахунками, рефінансування, спільного кредитування. Таке розділення знижує ризикованість в діяльності кооперативів первинної ланки, підвищує їх надійність та стійкість, а також конкурентоспроможність, оскільки частку витрат (маркетингові, аналітичні, інформаційні послуги) безоплатно беруть на себе регіональні інститути.

В кооперативній банківській системі Австрії розроблені спеціальні вимоги з оптимізації ризиків. Для раннього попередження ризиків з 1997 року ефективно застосовується методика розрахунку ризикового потенціалу, орієнтована на дохідність окремого кредитного кооперативу. Якщо який-небудь кооператив не використовує дану методику, до нього можуть бути застосовані санкції, навіть виключення з членів гарантійного фонду.

Розвиток Австрійської системи кредитної кооперації в багатьох справах на кооперативні принципи Ф.Райффайзена і має достатньо спільного з німецькою кооперативною системою. Однак її специфічною відмінністю є адміністративна зарегульованість взаємовідносин різних рівнів системи.

Перші сільські кредитні каси з'явилися у **Франції** в 60-х роках, але тільки з кризою сільського господарства в 80-90-х роках XIX ст. їх створення прийняло масовий характер. В 1894 році державою було узаконено їх існування, з прийняттям Закону про створення системи «Креді Агріколь». Основний капітал місцевих відділень формувався за рахунок коштів членів кооперативу. Оскільки діяльність «Креді Агріколь» в сільському господарстві виявилася ефективною, держава прийняла на себе роль організатора та попечителя системи.

В 1920 році при Міністерстві сільського господарства Франції була створена Національна каса регіональних кас «Креді Агріколь». Для розширення масштабів діяльності регіональних кас держава випускала бони та позики строком на 5 і 15 років, котрі, окрім депозитів членів системи, були додатковим джерелом формування кредитних ресурсів «Креді Агріколь».

В 1960 році «Креді Агріколь» викупила у держави її частку та звільнилася від статусу державної установи. З 1968 року членами «Креді Агріколь» могли стати не тільки сільськогосподарські товаровиробники, а й сільські домовласники, представники дрібного бізнесу, комуни, міські мешканці. Сьогодні «Креді Агріколь» є одним з провідних банків Франції.

Кредитна кооперація є складовою кооперативного сектору Франції і включає багато кредитних організацій. Їх інтереси на більш високому рівні

представляють регіональні кредитні установи і головний банк кооперативів всієї країни. В системі «Креді Агріколь» нараховується 2773 місцевих кредитних каси, які організовані у вигляді кооперативів. Держателями паїв в них являються фермери і сільські мешканці. Каси не є банківськими установами, оскільки їм не дозволено виконувати депозитні операції. Місцеві кредитні каси входять в підсистему 59 регіональних банків, будучи їх головними пайовиками. Регіональні банки, як повноцінні кредитні установи зазвичай діють у межах своїх департаментів, маючи майже 10 тис. відділень. На національному рівні інтереси кооперативної групи представляють дві організації, одна з яких державна, інша – приватна [2]. Державна структура здійснює нагляд за діяльністю нижчестоящих кредитних установ, розподіляє субсидовані кредити фермерам, інвестує тимчасово вільні капітали регіональних банків. Приватна координує діяльність 59 регіональних банків, представляючи їх інтереси в державних органах, а також спеціалізованих сільськогосподарських підприємницьких союзів Франції. Можна стверджувати, що кооперативна форма банківської діяльності все більше оправдовує себе в різноманітних секторах економіки Франції. Не випадково в липні 1999 року Національне зібрання прийняло спеціальний закон про перетворення всіх ощадних кас з 1 січня 2000 року в кооперативні організації! Таким шляхом в країні намагаються добитися більшої універсалізації діяльності ощадних кас, вирішити питання про відносини власності в цьому сегменті банківської системи, перетворив, завдяки підписці на паї, мільйони клієнтів ощадних кас в члени цих організацій.

Досвід Франції свідчить про ефективну взаємодію держави та кредитного кооперативу, коли дотримуються інтереси обох сторін і є в наявності особливі правові норми для кооперативів, але без спеціальної правової форми для них. А перетворення ощадних банків в кооперативні кредитні установи є досить цікавим і може виступати одним з кроків приватизації державного майна у банківському секторі нашої країни.

Достатньо довгу історію розвитку має система кредитної кооперації в **Нідерландах**. Кредитні кооперативи, перш за все, створювалися для фінансування фермерів. Відразу виникла маса невеликих кооперативних банків (декілька сотень), що отримали назву «Rabobank». Організаційна структура системи кредитної кооперації зазнавала певні зміни і в 1970 році було прийнято рішення про злиття двох центральних кооперативних банків (Кооперативний Центральний Райффайзен – Банк і Кооперативний Центральний Буренлінг – Банк) у форму асоціації. Дане рішення привело до створення у 1992 році нового центрального банку, котрий став єдиною фінансовою структурою для усіх місцевих фермерських кредитних банків Нідерландів. Банк отримав назву «Rabobank Nederland» і його членами стали 1187 місцевих банків «Rabobank». З причини концентрації їх кількість скоротилася і сьогодні складає близько 800. Загальна кількість відділень налічує 3240 одиниць (2192 філії та 1048 агентств).

«Rabobank Nederland» є окремим кооперативним інститутом, структурно організованим за принципом «все підпорядковані одному», до мети якого входить представлення інтересів місцевих банків. Його основною діяльністю є розробка загальних продуктів і послуг, залучення капіталів з фінансових ринків, виконання деяких юридичних та нормативних функцій для всієї групи банків. «Rabobank Nederland» є сучасним провайдером фінансових послуг. Окрім зазначених функцій, він займається контролем ліквідності та платоспроможності окремих «Rabobank». Він координує міжнародну діяльність групи та тримає частки всіх «Rabobank» в інших дочірніх компаніях, таких як страхова, лізингова і факторингова компанії, приватний банк, компанії з управління фінансовими активами та венчурного капіталу.

Всі місцеві банки користуються правом: участі в щорічних зборах «Rabobank Nederland»; внесення змін до його статуту; обрання членів спостережної та управлінської ради, а також правління банку. Крім того, мають можливість постійної координації дій на локальному рівні. Місцеві установи, котрі входять до групи «Rabobank», територіально розбиті на 44 географічні сектори. Не менше, ніж два рази на рік вони проводять зібрання представників,

в яких приймають участь і керівники «Rabobank Nederland». Ці зібрання направляють по три своїх члени на генеральні збори представників, задача яких полягає в узгодженні дій місцевої та центральної ланок системи. «Rabobank Nederland» входить до асоціацій різних (дочірніх) фінансових інститутів, з яких найбільш важливими є іпотечний банк «Rabo». Характеристиками, якими відрізняються місцеві банки є відповідальність членів. Вони відповідають в рівному обсязі за всіма збитками, що несуть місцеві банки.

Немаловажну роль в зміцненні позиції банку зіграло масове залучення ощадних вкладів. На долю цього банку припадає до 40% вкладів всієї банківської системи країни. Це джерело дозволило на 90% забезпечити кредитними ресурсами кооперативну систему. В наш час більш, ніж 30% кредитних коштів, виданих «Rabobank Nederland», спрямовано до аграрного сектору. Консолідований баланс банку на 2002 рік складав 363 млрд.євро, з врахуванням самостійних місцевих банків на території Нідерландів і 150 відділень в 40 країнах світу [3].

Відповідно до Закону про нагляд за кредитними установами 1992 року, всю діяльність комерційних банків і кредитних кооперативів регулює та контролює Центральний банк Нідерландів. Єдиним виключенням є «Rabobank». З боку Центрального банку контроль здійснюється тільки за діяльністю «Rabobank Nederland», що знаходиться у м. Утрехті, і контроль за всіма дрібними місцевими банками «Rabobank», що територіально рознесені по всій країні, здійснюється утрехтським «Rabobank Nederland».

Досвід Нідерландської кредитної системи є достатньо корисний своїм відлагодженим механізмом залучення заощаджень членів кооперативів і підвищеною формою їх відповідальності.

Основою створення кооперативного кредитного сектора в **Німеччині** стала ідея "самодопомоги шляхом взаємодопомоги", яка з'явилась більше 130 років тому і ґрунтувалася на принципах самоврядування та солідарної відповідальності. Стрімкий ріст кредитних кооперативів став можливим лише завдяки тому, що вони діяли не ізольовано один від одного, і досить скоро

створили союзи, що їх об'єднали (центральні каси). Союзи виконували, перш за все, дві функції: вирівнювали попит і пропозицію грошового капіталу між окремими товариствами; встановлювали зв'язки між окремими товариствами і широким грошовим ринком.

Важливим етапом в кооперативному розвитку було видання в 1889 році закону про кооперацію, який зобов'язав кооперативи проходити аудиторські перевірки, однак ще до прийняття закону кооперативні союзи ввели аудиторські перевірки на добровільних засадах, а також систематично проводили навчання своїх співробітників. В 1934 році аудиторське право було передано виключно кооперативним союзам!

Після Другої світової війни система кооперації отримала свій розвиток в обох частинах Німеччини у відповідності з діючою там політичною системою та економічними устроєм. У ФРН первинні кооперативні структури реорганізувалися у незалежні локальні кооперативи та союзи. В колишньому НДР існувало 95 кредитних кооперативів.

Сьогодні німецькі кооперативні кредитні установи пропонують універсальний асортимент фінансових послуг, незважаючи на те, що їхня діяльність, головним чином, концентрується на отриманні безстрокових і ощадних вкладів та наданні короткострокових та середньострокових кредитів своїм членам (хоча обсяги довгострокових кредитів постійно збільшуються). Як відомо з історії, раніше членами таких товариств були ремісники та фермери, сьогодні ж переважна більшість (понад 15 мільйонів членів) представлена середніми верствами населення (робітники, службовці, чиновники).

Для того, щоб кооперативи могли зміцнити своє положення на ринку, були створені об'єднання і союзи кооперативів. Дані структурні зміни в кредитних кооперативах привели до зниження їх кількості з 12000 до 1794 (включаючи 434 кредитних кооперативів з торгівельною діяльністю). Одночасно збільшилася кількість членів - за останні 20 років у два рази [2].

Розрахункові операції між окремими кооперативними кредитними товариствами здійснюються через регіональні центральні кооперативні банки,

завданням яких є підтримка ліквідності та здійснення операцій у сфері банківських послуг. Сьогодні є 4 таких центральних кооперативних банки. Верховною організацією кооперативної банківської групи є ДГ-банк. Він є корпорацією суспільного права і перед ним на законодавчому рівні поставлено завдання у заохоченні німецької кооперативної справи. В якості універсального комерційного банку та банку, що діє по всьому світу, він має право на випуск акцій та виконання банківських операцій всіх видів [1].

Кооперативна банківська група, що об'єднує 15 млн. пайовиків з близько 30 млн. клієнтів представляє собою важливий сектор в кредитній системі Німеччини. В центрі знаходяться, діючі на місцях, незалежні в правовому та економічному плані (тим самим під свою відповідальність) Народні банки і Банки Райффайзен з філіальною мережею – самою рясною в Європі. Ця децентралізована структура дуже тісно пов'язана з вітчизняним ринком і дозволяє вести гнучку кредитну політику при оперативному прийнятті рішень. Майже 200 тис. службовців працюють сьогодні в Народних банках і Банках Райффайзен. На початок 2001 року обсяг кредитного портфелю Народних банків і Банків Райффайзен досяг розміру 332 млрд. євро, загальний обсяг вкладів склав 405 млрд. євро, з яких ощадних – 207 млрд. євро. Тим самим сума активів Народних банків і Банків Райффайзен склала на початок 2001 року близько 535 млрд. євро [1].

Завданням кооперативних банків, протягом більше ніж 100 років, є підвищення дохідності і сприяння підприємницькій діяльності своїх членів. Близько 80% фермерів у старих феодалських землях являються членами кооперативних банків. Для того, щоб банк мав змогу надавати весь спектр фінансових послуг, Народні банки і Банки Райффайзен працюють з моменту їх заснування на принципах партнерства і, декілька десятиліть тому створили спеціальні установи, за допомогою яких вони можуть запропонувати своїм клієнтам повний спектр в усіх сферах фінансових послуг.

Місцевий рівень кредитної кооперації Німеччини складається з: 4184 товарних та обслуговуючих кооперативів, в т.ч. аграрних; 2248 Народних

банків і Банків Райффайзен, включаючи 19200 банківських філій, з яких 566 виконують товарні функції; 812 промислових товарних та обслуговуючих кооперативів.

Регіональний рівень кооперативної системи представлений 11 союзами, котрі займаються перевіркою діяльності кооперативів і пропонують їм, в зв'язку з цим, ряд послуг як консалтингові організації. Крім того, кооперативні союзи представляють інтереси кооперативів-членів перед законодавцем та державними установами. Вони також приймають участь в практичному оформленні законних розпоряджень та їх втіленні на практиці.

Оскільки в Німеччині, відповідно до законодавства, контроль за діяльністю кредитних кооперативів покладений на аудиторські союзи, то юридичне право на проведення перевірок виникає в силу того, що приналежність кооперативу до якого-небудь союзу є обов'язковою. Якщо кредитний кооператив виходить зі складу союзу останній терміново сповіщає про це судові інстанції, котрі визначають термін, протягом якого кооператив зобов'язаний стати членом іншого союзу. При недотриманні цих строків суд має право видати приписання про закриття кооперативу.

До складу кооперативної кредитної системи входять GZ-Bank та WGZ-Bank, які є регіональними партнерами Народних банків і Банків Райффайзен та можуть, наприклад, розміщувати в них кошти, що не використовуються в активах, на будь-які строки і, тим самим, задовольняти їх потреби в рефінансуванні. Крім того, DG-Bank, як головний інститут кооперативної організації федерального рівня, займається зовнішніми угодами та операціями з цінними паперами. В 2001 році відбулося злиття GZ-Bank і DG-Bank в результаті чого був створений новий банк DZ-Bank.

До числа спеціалізованих кооперативних установ, працюючих на ринку фінансових послуг, відносяться: Німецький Кооперативний Іпотечний Банк і Мюнхенський Іпотечний Банк, а також будівельна ощадна каса Schwabisch Hall. Спектр послуг доповнюється також діяльністю товариств з управління майном, лізингу та факторингу. Ланкою, що пов'язує кооперативні банки є відносини

власності. При цьому вирішальне значення мають наступні обставини. Перш за все, при кооперативній власності достатньо повно реалізується принцип демократизму. Пайовиками, а відповідно і власниками кредитних кооперативів, як основи всієї кооперативної кредитної надбудови, виступають сотні тисяч (а іноді і мільйони) фізичних і юридичних осіб. В свою чергу, кредитні кооперативи, разом з іншими кооперативними підприємствами, є держателями паїв в кредитних установах другого ступеню – регіональних кооперативних банках. Останні – головні власники капіталу головних кооперативних банків. В DZ-Bank регіональним кооперативним банкам та іншим кооперативним організаціям належить майже 90% капіталу (інша частка розділена між Сільськогосподарським земельним банком, федеральним урядом і урядом земель, а також іншими юридичними особами).

На відміну від акціонерних банків, де система майнового контролю організована за принципом «зверху-донизу», в кооперативній системі вона здійснюється в зворотному напрямі – «знизу – догори». Сутністю даного зв'язку є те, що кожний пайовик незалежно від величини внеску має тільки один голос на зборах кооперативу, причому голосувати він має особисто, не залучаючи уповноважених осіб. Такий порядок забезпечує демократизм прийняття рішень і виключає можливість диктату чиеї то ні було волі.

На національному рівні працюють три головних союзи (розділені за сферами діяльності) в Союзі Німецьких кооперативів Райффайзен (DGRV), який заснований у 1972 році після реформи кооперативної системи. Кредитні кооперативи тут представлені Федеральним союзом Німецьких Народних банків і Банків Райффайзен (BVR). Національним освітнім кооперативним головним інститутом є Академія Німецьких Кооперативів (ADG). Союз Німецьких кооперативів Райффайзен (DGRV) займається всіма організаційними питаннями, захищає права та інтереси складових кооперативної системи в галузі спільного господарювання та податкової політики. Він консулює організації за всіма питаннями кооперативних перевірок, кооперативного права, системи освіти, організації підприємств та обробки даних. Союз підтримує

стосунки як всередині країни, так і за рубежом і надає допомогу у розвитку кооперації.

Сучасна організаційна схема кооперативного фінансового об'єднання представлена на рис. 2. При збереженні повної самостійності кредитних кооперативів, як первинної ланки, ними створені доповнюючі і координуючі інститути регіонального і національного рівнів. Це надає системі якостей, з одного боку, сильно децентралізованої, з іншого – гнучкої централізованої організації, до якої примикають інші банківські та небанківські організації.

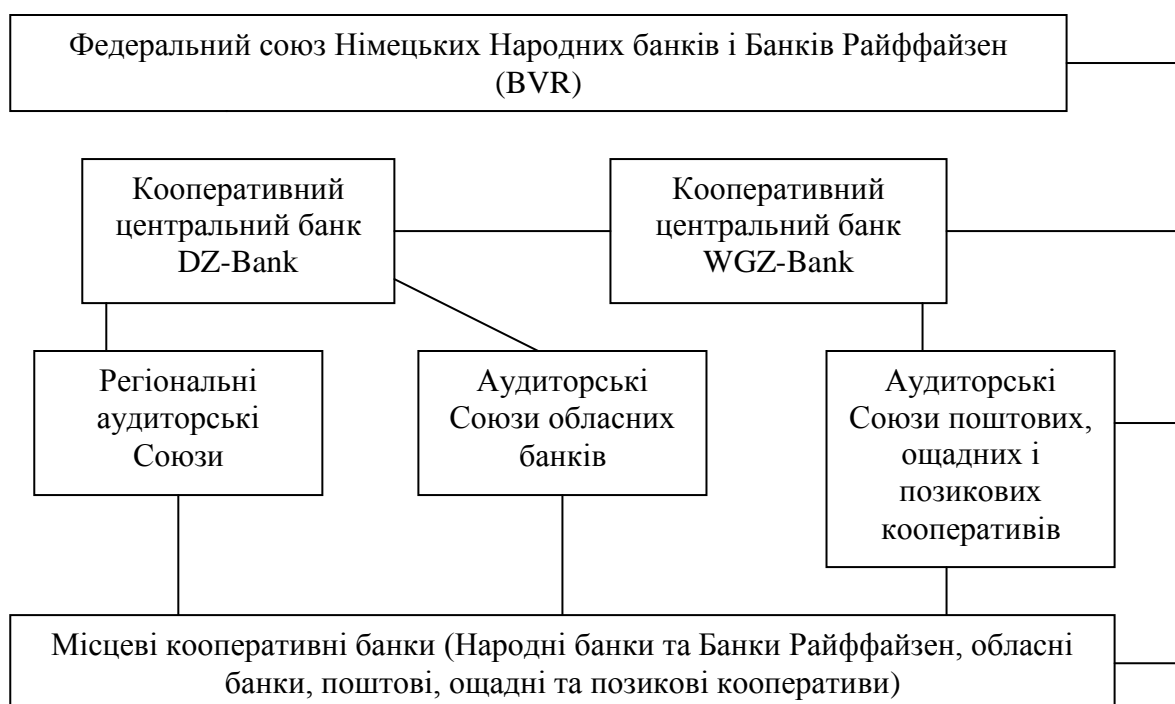

Рис. 2. Організаційна схема кредитної кооперації Німеччини

Таке поєднання не випадкове. Певною мірою виступає дзеркальним відображенням відповідних структур кооперативних підприємств, котрі виробляють товари та надають послуги. В сільській місцевості і невеличких містах функціонує багато кооперативних одиниць, пов'язаних на рівні регіону з більш крупними кооперативними організаціями технологічно та організаційно. Останні у масштабах всієї країни представлені об'єднаннями регіональних кооперативів.

Результати діяльності, що досягнути в цій сфері, пояснюються в основному суворим дотриманням цієї групи кредитних організацій принципів кооперативного руху.

Німецька модель кредитної кооперації постійно була взірцем для наслідування. Немаловажним є те, що в німецькій кредитній кооперативній системі завжди відбуваються певні трансформації і поступовий перехід від універсальних кредитних кооперативів до суто фінансових установ.

IV. Висновки Дослідження кредитної кооперації як елемента фінансової системи на прикладі зарубіжного досвіду дозволяє визначити найбільш оптимальні варіанти моделей формування і розвитку вітчизняної кредитної кооперації. Вітчизняна практика сьогодні застосовує ряд позитивних елементів з міжнародного кооперативного досвіду, зокрема багаторівневий характер побудови системи та її соціальну спрямованість. Всередині кооперативних систем створюються спеціалізовані організації для іпотечного кредитування, надання різноманітних фінансових послуг, таких як: розрахунково-касові, факторингові, лізингові та інші. В майбутньому ці фінансові інструменти має освоїти та успішно застосовувати і українська система кредитної кооперації.

Література:

1. Гончаренко В.В. Становлення світової системи кредитної кооперації: теорія, методологія, практика: автореферат дис.докт.екон.наук. – Київ, 2002. – 35 с.
2. Захаров И.В., Пахомов В.М., Рассказов А.Н. Создание и организация деятельности сельскохозяйственных потребительских кооперативов. – М.: ФГНУ «Росинформагротех», 2004. – 460 с.
3. Яспер Снук. Кредитные союзы и кредитные кооперативы как механизм финансирования МСП (опыт Великобритании, Испании и Нидерландов). Аналитический отчет. – М.: «Экорис-НЭИ», 2002. – 25 с.